

ЖАК-ЖАН-МАРИ ФРАНСОА БУДЕН,
ГРАФ ДЪО ТРОМЛЕН
/1828/

Роден е през 1771 г. в Плонжо (деп. Финистер). От 1807 г. служи във френската окупационна армия в Далмация. Оттам е изпратен със задача в Турция. През 1810—1812 г. е в армията на провинция Илирия. Достига до чин дивизионен генерал.¹

Поместените тук „Бележки“ за пътищата в Източна България са подготвени въз основа на лични наблюдения с оглед на военни действия. Отбелязани са стратегическите предимства и недостатъци на различните райони. Те съдържат наред с топографските сведения и данни за броя на населението и за народностната му принадлежност. Разбира се, тези данни, както всички статистически сведения за периода, изхождащи при това от неофициални източници, трябва да се използват критично и предпазливо.

●

БЕЛЕЖКИ ЗА ПЪТИЩАТА ОТ ДУНАВ
ДО КОНСТАНТИНОПОЛ ПРЕЗ БАЛКАНА,
ИЛИ ПЛАНИНАТА ХЕМУС

Ако Дунавската линия се вземе за основа на военни операции, много изходни пътища прекосяват планината Хемус, позната при турците под името Балкан, от които три са проходими за коли:

1. Като се поеме от десния край на действащата армия, първият преминава през околностите на Систова и Русчук и през Търнова, Каброва², Кезанлик, Ески Загра, Джезаир Мустафа³ — до Марица и Андринопол. Той е дълъг 59 часа и половина.*

2. Вторият от Русчук или от Силистра преминава през Разград, Ески Джума или по-напряко през Шумла, Карнобат, Папазли и Андринопол. Той е 59 часа и половина.

3. Третият от Хаджи Оглу Базарджик, където се събират всички пътища по долното течение на Дунав, между Силистри

* Часът или обичайната левга в Турция, наречена агач, е от 22 градуса или 2,590 тоаза; керванският час е от 19.3°, 2,970 тоаза.

и Черно море, преминава към Кузлидже⁴, Правади, Айдос, Омур Факих, Кърк Килисия. Той е 54 часа.

От Кърк Килисия (или Четиридесетте църкви) до Андринопол се смятат 10 часа път през долината на Салсдере⁵ и 10 часа до Чатал Бургас⁶ по пътя, който води право от Андринопол до Константинопол.

Така че три армии могат да се придвижват паралелно от Дунав към равнините на Тракия, като прекосят Балкана, за да се съединят в околностите на Андринопол, с 12 прехода и три престоая, всичко за 15 дни.

Дясното крило през Тернова за Андринопол — за 59 часа и половина; центърът през Шумла и Ески Джума за 59 часа и половина; лявото крило през Правади, Кърк Килисия за 44 часа.

Достигнала до това място, тази последна колона, изравнена с другите, може да се свърже с тях посредством долината на Салсдере за 10 часа; всичко до Андринопол за 54 часа.

Позицията на Шумла, застрашена така отдясно и отляво, докато централната колона я атакува фронтално, не ще удържи повече и трябва да бъде най-бързо евакуирана по прекия път за Карнабат, за да не бъде отрязана от складовете си, разположени от Константинопол до Андринопол. . . (1—3).

От Андринопол и Кърк Килисия, където трябва да се съсредоточи действащата армия, тя ще има да преодолява малко трудности в похода си към столицата; областта е открита, но вълнообразна, така че навсякъде предлага позиции, изгодни за маневрираща армия, докато мюсюлманската армия не ще може вече да се възползува от трудностите на терена, каквито предлагат теснините и проломите на Старопланинската верига.

Тракия се състои от поредица открити плата с урви по тях, където артилерията може да се движи по всички посоки, а редовната пехота да разгърне редиците си и кавалерията — да маневрира с предимство.

От Андринопол атакуващата армия трябва да се определясно на Марица (древния Хебър), а с левия си фланг — на Черно море. Марица е плавателна от Андринопол до устието ѝ при Енос по течение от 24 левги. Долината ѝ е добре обработена и богата на жито, ориз и вино; планините, които я ограждат вдясно, изобилствуват подобно на Балкана с всякакъв вид добитък и с фураж. Тази труднопроходима и дива планинска верига, която отделя Тракия от Македония, има само два изходни пункта към запад, проходими за коли. Единият на север е при изворите на Марица между Татар Базарджик и Самаков. Това е голямата връзка с Босна и Албания през Горна Македония. Другият се намира на юг край морския бряг на противоположния край на тази верига, като тръгва от бреговете на Марица срещу Фереджик или Ипсала, върви покрай брега на морето на Кавала. Важен и леснозащитим пункт. Древните, които го считали от тази страна като ключ към Македо-

ния, го бяха грижливо укрепил. От развалините на крепостните му стени турците направиха военен пост, дълго време поверен на Мехмед Али, египетски паша, който бе тогава само бюлюкбашия. Древният римски път⁷, който иде от Рим за Константинопол през Дирахиум и Тесалоника, минава оттам; още се забелязват следи от него.⁷ Целият този район е богат и добре обработен. Планините, които го ограждат от север (древните Родопи), са населени с турски колонисти — юруци*, докато крайбрежието и равнината са обработвани от християни.

Съществуват няколко пътища, които, поемайки от равнините на Филипи и Серес, прекосяват тези планини между двете големи комуникационни линии, за да стигнат до Тракия. Те преминават през необработени и труднодостъпни места, покрити с гори и богати с железни мини. Турското население, което живее в тези теснини, е войнствено и ще бъде контролирано от резервите, настанени в Андринопол, които ще трябва да изпращат части към Филипополис и Татар Базарджик.** Изходният пункт към юг трябва също да бъде контролиран от корпус, настанен в Екзамилия⁸ и в Дарданелите, който ще изпрати силен авангард към Марица срещу Фереджик и Ипсала.

Лявата колона на Правади до Кърк Қилисия се отдалечава малко от Черно море. Съществува дори един път, но непроходим за коли, който върви покрай брега... От Айдос, разположен в южното подножие на Балкана, лявата колона ще се свърже с Месембрия под нос Емине. Трае 6 до 8 часа. От Умур Факих със залива на Бургас има 6 до 8 часа. От Кърк Қилисия до Ай Нада и Мидия има 10 до 18 часа по хълмист, но проходим за коли път... (4—7).

Дясна колона Пътят от Систова до Андринопол

Селища	Часове	Преходи***	Забележка
Систова — Никюп	9 (1)	2	
— „ — Търнова	4	1	
— „ — Каброва	8	2	Планини. Преминаване. Престой.

* Юруците произлизат от тюркменски групи, които са били прехвърлени през 16 в. от Азия в Македония, за да обуздават покорените народи, които не понасяли робството, и за да заместят загиналото във войната население.

** Филипополис и Татар Базарджик са двата значителни града, разположени в началото на Маричината долина. Те доминират над изходните места към София и към Северна Македония. Филипополис е с 10000 къщи, половината турски и половината християнски, Базарджик — 2000 къщи.

*** За прехода на войските винаги трябва да добавим $\frac{1}{5}$ от разстоянието, изчислено в кервански часове от 19 $\frac{1}{5}$ градуса.

— „ —	Кезанлик	7	1
— „ —	Ески Загра	6	1 Престой.
— „ —	Чали Кени ⁹	5	1
— „ —	Кара Пунар	4	1
— „ —	Арабаджи Кьой	5	1 Престой.
— „ —	Джезаир Мустафа	5 1/2	1
— „ —	Андринопол	6	1
		<u>59 1/2</u>	<u>12</u>

Всичко 15 дни път, включително 3 престоя.

Централна колона Първият път от Русчук за Андринопол

Русчук — Разград	12	2	Древно укрепление
— „ — Ески Джума	5	1	Шумла остава вляво
— „ — Чатак	5 1/2	1	
— „ — Казан	4	1	Пролом. Преминаване Балкана
— „ — Дели кьой, или Мораш Богази ¹⁰	5	1	
— „ — Карнабат	5	1	Град Айдос 4 ч. вляво. До Ямболи 10 ч. вдясно
— „ — Папазли	10	2	
— „ — Ах Пунар	8 1/2	2	
	<u>59 1/2</u>	<u>12</u>	

Вторият път от Русчук за Андринопол

Селища	Часове	Преходи	Забележка
От Русчук — Турлак	7	1	
„ Караджос	9	2	
„ Разград	5 1/2	1	
„ Драгой Кьой (преминаване на планински прелез)	3 1/2	1/2	
„ Чали Кавак	4	1	
„ Добрал	4	1	Пак балкански пролом
„ Докуз Юклер	6	1	
„ Саранлик	5	1	
„ Папазли	4	1	
„ Буюк Дербенд	6	1	
„ Андринопол	6	1	
	<u>59 1/2</u>	<u>12</u>	

Тези два пътя са проходими с известни поправки. Вместо да се мине през Ески Джума, ако се атакува фронтално Шумла, ще се отиде от Разград към Шумла за 10 часа.

Разград — Чали Кавак	8
— „ — Карнабат	7
	25

Лява колона

Селища	Часове	Преходи	Забележка
Правади — Кюпрю Кьой	4*	1	
Надир Дербенд	5	1	Преминаване на Балкана. В Айдос започва равнината; от този град до Карнабат — вдясно 5 часа; до морето — 6 часа вляво.
Правади — Айтос	3	1	
— „ — Бенли ¹¹	2	1	
— „ — Туз Касри ¹²	2	1	град и укрепление
— „ — Омур Факих	6	1	град в Бургаския залив 10 часа [път], проходим за коли
— „ — Канара	4	1	
— „ — Ереклер	4 1/2	2	
— „ — Кърк Қилисия	4	1	до Медия 16—18 часа през планини
— „ — Андринопол	10	1	през долината на Салдере, вляво
	44 1/2	9	

От Кърк Қилисия са 10 часа до Чатал Бургас, където намираме правия път от Андринопол за Константинопол (16—18).

От Дунав до Андринопол са 59 часа и половина, които може лесно да се извървят с 12 прехода и 3 престоя ... 15 дни.

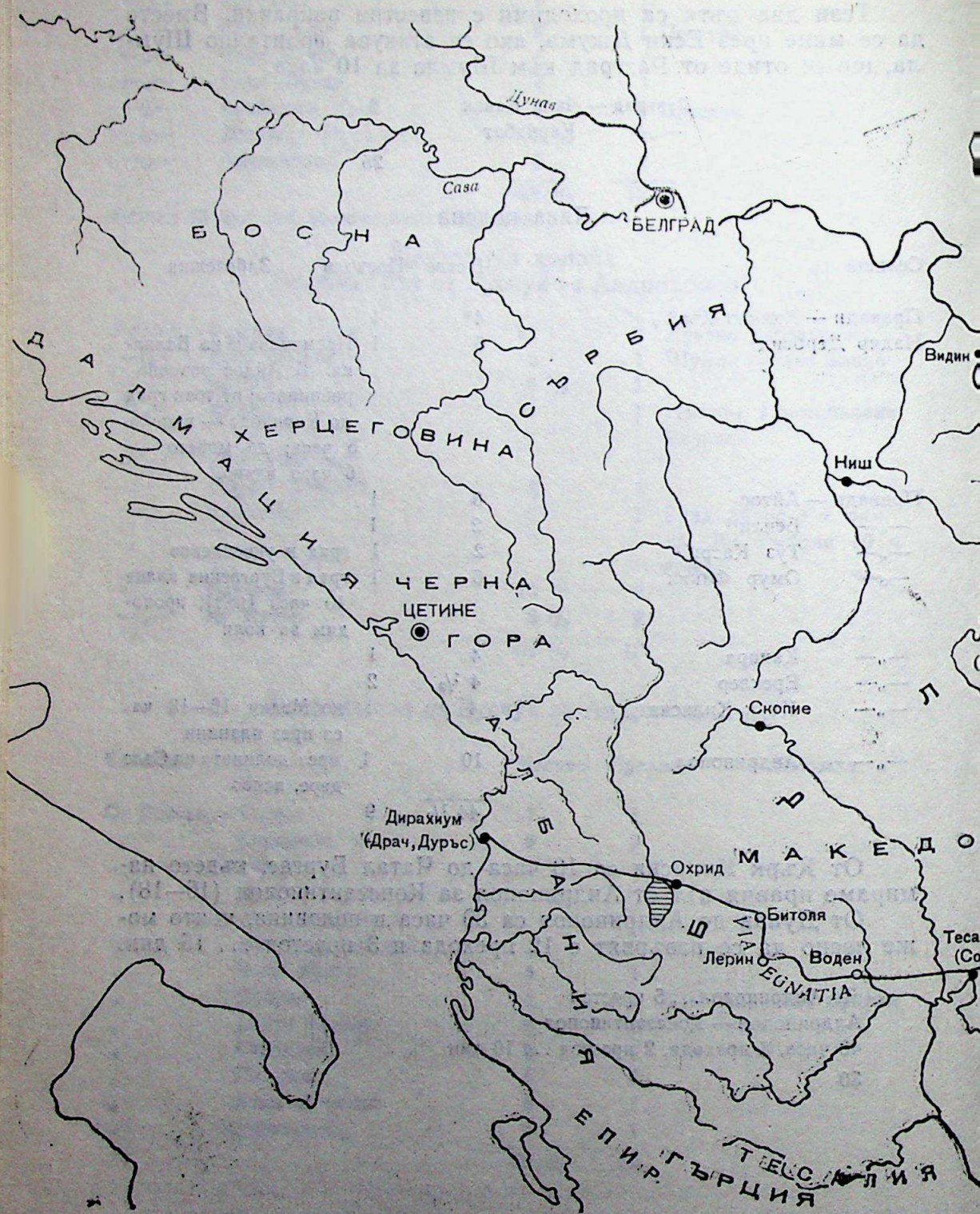
До Андринопол ... 5 престоя

Андринопол — Константинопол

43 часа, 8 прехода, 2 престоя ... 10 дни

30

* От Хаджи Оглу Базарджик до Правади са около 10—12 часа.

8. Маршрут на Жак-Жан-Мари-Франсоа Буден, граф дьо Тромлен в 1828 г.

Има един път от Варна за Константинопол, който върви покрай морето, но не е проходим за коли, от Варна до мястото, отстоящо на 15—18 часа от Константинопол. От Варна до столицата са 60 часа.

Населението на главните населени места по пътя Силистри—Адринопол

61 града, села и колиби.		
По пътя	31, т. е. 6268	домакинства
Вдясно и вляво от пътя	30 —	942
	60 —	7210
Силистри — по пътя,	2250	домакинства, от които:
		1800 турци
		360 гърци
		50 арменци
		50 евреи
Хаджиоглу Базарджик . . .	80	домакинства, много малко гърци
Кузlidже	150	
Праваци	550	
Кадъкьой	150	
Карнабияти — Кюпрюкьой . . .	150	с околностите
Джихан ¹³		800 турци
	1000	домакинства, от които
Айдос		200 гърци
Карнабат	1020	домакинства, от които
		800 турци
		220 гърци
Кузла ¹⁴	24	домакинства
Еренли ¹⁵	100	
Бюнк Дервенд	225,	включително околностите

Русчук—Адринопол

64 часа ход, 65 града, села и колиби.		
По пътя	8681	домакинства, 35 села или градове
Вдясно и вляво от пътя	800	30
	9481	65
Русчук	3000	домакинства
Басарабас ¹⁶	70	
Бусарод и ¹⁷		
околностите	530	
Бела	55	
Тернова	1750	
Дренава—Дербент	750	
Каброва и		
околностите	350	
Кезанлък, където се произвежда розова		
есенция	450	
Ески Загра	1250	

Карафорно ¹⁸ . . .	50
Кара—Пунар (малко укрепление) . . .	35
Джезаир-Мастафа-Паша . . .	60

Андринопол—Константинопол

44 часа ход, 32 града или села
 По пътя . . . 18 града или села
 Вдясно и ляво от пътя . . . 14

	32, т. е. около 20 543 домакинства	
Андринопол . . .	16 000 домакинства, от които	10 968 турски 3893 гръцки 582 арменски 557 еврейски
Кафса . . .	190 домакинства, от които	140 турски 50 гръцки
Ески Баба . . .	200 домакинства, от които	130 турски 70 гръцки
Чатал Бургас . . .	891 домакинства, от които	700 турски 180 гръцки 10 еврейски 1 арменско
Каристан, Чорлу и околностите . . .	1338 домакинства, от които	900 турски 300 турски 40 еврейски 38 арменски
Силиври . . .	450 домакинства	
Пивато . . . ¹⁹	200 домакинства	
Понте Гранде . . .	250 домакинства	
Константинопол		
В цяла Тракия има само 70—80 000 арменци.		

Силистра—Константинопол през Варна

Този път върви по Черноморското крайбрежие и е 100 часа.
 По него има 5888 къщи на пътя
 1170 вдясно и вляво от пътя.

7058

Шумла . . .	3000 домакинства
Правади . . .	550 домакинства
Варна . . .	1500 домакинства

От този град до Константинопол пътят е много лош, стига дотам по-край брега на Черно море.

Населението на Европейска Турция

Влашко и Молдава . . .	1 400 000
Сърбия . . .	950 000
Босна и Хърватско . . .	700 000
България . . .	1 200 000
Албания . . .	800 000
Епир . . .	370 000
Македония . . .	500 000
Румелия и Тракия . . .	2 300 000
Тесалия . . .	370 000
Същинска Гърция, море и островите . . .	1 300 000
	<hr/> 9 890 000

Като се разпределят по народности тези народи, ще се получат: 3 000 000 гърци, 92 1/2 милиона славяни, 2 милиона турци, почти милион албанци и 150 хиляди власи и молдавци.

Гърците и турците са пръснати из цялата империя. Албанците и власите са установени в провинциите, откъдето произхождат и имената им.

Разпределено по религии, населението е три милиона мюсюлмани, включително славяни и албанци, които изповядват исляма — 3 000 000, шест милиона християни, гърци и арменци 6 000 000. Около 500 хиляди католици.

Останалото е от еврейска религия (18—23).²⁰

Увод и превод: Б. Цветкова
Коментар: П. Коледаров

¹ Биографичните бележки са по данните от личното му досие в Archives de l'armée de terre.

² Изопачено от Габрово.

³ Джезаир Мустафа е друго име на Мустафа паша паланка, гр. Свиленград.

⁴ Изопачено от Козлуджа, с. Суворово, Варненски окръг.

⁵ Р. Сазлийка.

⁶ Изопачено от Люлебургас.

⁷ Via Egnatia

⁸ Изопачено от Еksamил, село на шийката на Галиполския п-ов в Турция.

⁹ Изопачено име на село в Старозагорско.

¹⁰ Мокренски, дн. Аврамовски проход.

¹¹ Изопачено от Бейкьой, дн. с. Светлина, Бургаски окръг.

¹² Изопачено от Русокастро, с. в Бургаски окръг.

¹³ Неуточнено.

¹⁴ Изопачено от Кулазлий, дн. с. Крумово градище, Бургаски окръг.

¹⁵ Изопачено от Евренли, дн. с. Железник, Бургаски окръг.

¹⁶ Изопачено от Басарабово, с. в Русенски окръг.

¹⁷ Изопачено от Ботров, с. в Русенски окръг.

¹⁸ Изопачено до неузнаваемост.

¹⁹ Изопачено от Елитав, с. в района на Цариград, Югоизточна Тракия, Турция.

²⁰ Преводът е по текста, издаден под заглавие № 289 в библиографията към настоящия том.